

УДК 883.3 (09)

Комінярська Ірина

**УКРАЇНОЦЕНТРИЧНІ ПОШУКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ В ТРИЛОГІЇ УЛАСА САМЧУКА «OST»**

Стаття присвячена україноцентричним пошукам національної ідентичності в трилогії Уласа Самчука «OST». Вона розглядається за допомогою національної свідомості, яка художньо реалізована в характері національно активного героя. Увагу сфокусовано на світоглядній орієнтації головного героя Івана Мороза в трилогії «OST».

Ключові слова: національна свідомість, герой-українець, художнє втілення, «alter idem».

Kominyarska I. The Ukrainian centered searching the national identity in the Ulas Samchuk's trilogy «OST»

The article is devoted to the Ukrainian searchings of national identity in the Ulas Samchuk's trilogy «OST». It is analyzed with the help of national consciousness, which are realized in the character of active national hero. The attention is focused on the outlooking orientation of the main hero Ivan Moroz in the trilogy «OST».

Key words: national consciousness, Ukrainian hero, aesthetic embodiment, alter idem.

Коминьярская И. Украиноцентрические поиски национальной идентичности в трилогии Уласа Самчука «OST»

Статья посвящена украиноцентрическим поискам национальной идентичности в трилогии Уласа Самчука «OST». Она рассматривается с помощью национального сознания, которое художественно реализовано в характере национально активного героя. Внимание сфокусировано на мировоззрении главного героя Ивана Мороза в трилогии «OST».

Ключевые слова: национальное сознание, герой-украинец, художественное воплощение, «alter idem».

Поняття «національна свідомість» – одне з найбільш дискусійних питань сучасного вітчизняного філософського дис-

курсу. Дослідженню національної свідомості присвячено цілий спектр наукових досліджень. Методологічною їх основою стали праці К. Юнга, Е. Ренана, Г. Тарда, Е. Сміта та ін. Базовими, з позиції розкриття сутності національної свідомості, є дослідження К. Юнга. Він розвинув уявлення про існування у психіці людини поряд з індивідуальним несвідомим, глибинний шар, зміст якого становлять загальнолюдські праобрази. К. Юнг вважав, що саме феномен архетипу визначає творчий характер несвідомого. Він зберігає енергію національної спільноти, спрямовуючи її на саморефлексію, самоопанування і самоствердження [9, с. 8]. Окремі аспекти розвитку української національної свідомості (філософські, історичні, політологічні, соціально-психологічні) відображені у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників, зокрема В. Андрущенко, Е. Гелнера, Г. Грабовича, О. Забужко, Е. Сміта та ін.

У художній практиці класицизму, просвітництва, реалізму свідомість абсолютизувалася у світоглядну модель картезіанства [3, с. 370–371]. Картезіанство – напрям у філософії і природознавстві XVII–XVIII століть, теоретичною основою якого було вчення французького філософа Рене Декарта (латинізоване ім'я – Картезіус), що визначає раціоналізм у теорії пізнання. Цікавою в цьому плані є філософська думка Уласа Самчука, яка виокремлює свідомий чинник літератора ХХ ст., презентована у концепції «Велика література»: «...наш час, як ніколи інше, вимагає від нас повної і всебічної свідомості, що такі справи, як справи культури чи зокрема справи літератури, – це речі першорядної ваги, це те слово, що його у свій час ставив нам настанові наш найбільший учитель Шевченко» [4, с. 39].

Теоретичною базою дослідження нам слугують праці Романа Гром'яка. В українському літературознавстві проблема аксіології висвітлювалася у працях В. Василенка («Цінність і оцінка», 1964), Р. Гром'яка («Естетика і критика», 1975) та ін. Особливу увагу заслуговує дослідження Р. Гром'яка «Орієнтації. Розмисли. Дискурси, 2007», в якому виокремлено естетику Тараса Шевченка та феноменологію естетики Івана Франка. На думку О. Галича, прекрасне – самоцінне, самодостатнє – вільно обіймає сфери дійсного і можливого, становить органічну цілісність і щонайтісніше пов'язане з «буттям почуттєво-розумної істоти» [1, с. 44]. Доречним коментарем такого висновку, на нашу дум-

ку, є сентенції Уласа Самчука про природну сутність людини: «Чути природу – це значить чути її складну, многогранну, з її усіма вимірами істотність. Це значить не бути тільки її зовнішнім спостерігачем, а вникати у глибинні її сховища, щоб там знайти і вивчити її найбільші скарби» [4, с. 44].

Дефініції національної свідомості людини щодо характеру національно активного героя в спектрі національної ідентичності Уласом Самчуком репрезентуються цілісністю літературних творів митця. На нашу думку, найвлучніше саме такий герой, як його «alter idem», представлений у трилогії «OST». Вона вважається найоб'ємніша та найпанорамніша літературна праця письменника, якій він віддав близько чотирьох десятків років. Трилогія «OST» – логічне продовження «Волині», має глибоке літературно-філософське підґрунтя. Улас Самчук у трилогії «OST» показує ідейні суперечності, вказуючи на великі зміни, які сталися між людьми внаслідок революції і боротьби за відродження української держави.

Письменник намагається розв'язати проблему існування героя-українця, художньо запрограмувавши аналіз світу в романі, в якому живуть його герої. Все це свідчить про філософський, концептуальний елемент образного мислення У. Самчука. Роман «OST» варто зарахувати до інтелектуального реалізму (І. Руснак).

У кожному із трьох томів «OST» відтворена частина української історії ХХ ст. Перша частина – «Морозів хутір» (1948) – вибух революції 1917 року, яка повільно приходить на хутір. Письменник представляє впорядковане, заможне життя українських селян.

У художньому просторі першого тому відбувається поступове утвердження України як держави, як культурно-історичної цілісності. Основним мотивом першої частини є формування нового типу української людини під час наростання революційної бурі та її руйнівна роль у страшних обставинах часу. На думку І. Руснак, «OST» У. Самчука можна вважати «новаторським твором», а Ю. Мариненко вважає його «україноцентричним». Письменник моделює українську людину під впливом філософії екзистенціалізму, у неспокійному просторі, що визначено митцем як безконечний лабіринт. Він починається з першого роману й закінчується в третьому: темний підвал, в'язниця, камера, тор-

тури, сибірські табори, Бухенвальд. Цими нетрями проходить Іван Мороз – національно свідомий українець, шукач правди і справедливості як і багато його співвітчизників. Йому досить складно вирватися з них, а якщо і спробував, то знову ж опинявся в іншому. Внаслідок чого, як стверджує І. Руснак, відбувається «руйнація самої людини, її тожсамості й цілісності» [7, с. 18]. Однак українська людина, герой твору У. Самчука виявляє ґрунтовне, хутірське, ментальне прагнення до духовних первнів, яке, на нашу думку, є специфічною рисою української світоглядно-філософської ментальності внутрішнього емоційно-почуттєвого світу українця. У ньому панує жагучий поклик «серця» – в зв'язку з цим говорять про кордоцентризм української ментальності (П. Юркевич). Останнє акумулює в собі історично напрацьовану здатність ціннісних орієнтацій, які художньо виражені письменником як абсолютні (загальнолюдські).

Іван Мороз – фундаментальна літературна постать, яка проходить через усю трилогію: від його юності до глибокої старості. Він – офіцер, полонений, господарник, селянин, керівник радгоспу та ін. Це серединний тип українця ХХ ст. У нього можливо не чіткий глибинний виражений світогляд, який був у його предків з ХVІІ ст. Одну із найкращих рис героя-українця, героя-господарника письменник виокремлює під час перебування на хуторі батька: «Земля є те найважливіше, що може мати людина. На землі стій твердо обома ногами. Вона тебе не зрадить... Не бійся. Не зрадь тільки ти її. Так казав колись батько, але Іван ... знає ці заповіді землі...» [8, с. 89]. Це погляд-ставлення героя до власності землі. Відповідь на питання політики часу Іван шукає у своїх пракоренях-архетипах селянина: «Ідеї – туман. Револуція – туман. Рано є – ввечері нема. Це вітер, настрої і роса. А земля – земля, і вона всмоктує в себе. Вона тягне з людини краплю по краплі піт і кров, а за те дає життя» [8, с. 97]. Іван Мороз – це герой, у якого яскраво виражені загальнолюдські цінності: працьовитість, шляхетність, прагнення краси, добро, любов до землі та ін.

За художнім переконанням У. Самчука, Іван Мороз сповнений антеїстичними знаннями віталістичних прагнень і здатності вижити за будь-яких умов. Така особливість характеру персонажа, зумовлена його вихованням, способом мислення та світоглядними орієнтаціями, а також комплексом стійких пси-

хічних властивостей, які в сумі творять характер національно активного героя прози У. Самчука.

У другому томі «Темнота» (1957) письменник показав революцію 1917 року з іншого боку – психологічного. Внаслідок цих подій висміюється поява нової форми державного співжиття на руїнах Російської імперії, що називалася ССРСР. Це доба свавілля і терору. Увага письменника звернена на роль і місце героїв-українців у страшних обставинах часу. Хуторяни Морози інтегруються в нову соціалістичну систему. Вчорашній український куркуль Іван Мороз стає директором радгоспу, пізніше його «посилають» на будівництво залізниці Котлас-Воркута. Адже куркулі скрізь потрібні, бо «революціонери» вміють тільки руйнувати.

Третій том «Втеча від себе» (1982) протиставляє Морозам позитивного українського інтелігента Нестора Сидорука. Цей «добродій у сірому плащі», «людина старшого віку, сивастого волосся, масивна, вольова постать» [6, с. 8], голова Українського допомогового комітету. Це «людина, яка хоче і може», прикладає всіх зусиль для того, щоб допомогти своїм землякам на чужині. Не одного він рятує в час насильницької репатріації після розгрому гітлерівської Німеччини в 1945 році. Допомога земляку-українцю – найвища загальнолюдська цінність героя. Образ Нестора – концептуально важлива постать, яка введена Самчуком не випадково. У ньому впізнається сам письменник.

Художнє втілення Уласом Самчуком національно свідомої людини, а відтак героя-українця проходить наскрізним мотивом через увесь твір. Письменник для створення такого героя «укорінюється», на нашу думку, в образ його, зумовлений оточенням, наділений комплексом стійких психічних властивостей, що становлять тип поведінки особистості, а також у риси української світоглядно-філософської ментальності: глибоко особистісний зміст людського існування, прагматичний підхід до тлумачення реальності, який утверджує гармонійне розмаїття буття: два світи, минуле-теперішнє, хутір-місто, схід-захід, Україна-Європа.

Пропонуємо авторську портретну характеристику одного із героїв трилогії «OST». Спостерігаємо фігуру, одяг, манеру поведінки героя в різних життєвих ситуаціях. Наприклад, Іван Мороз після звільнення американцями концтабору Бухенвальд: «високий, похилий, посивілий, багато днів не голений, без ніяких ре-

чей, у смугастій одежині» [6, с. 101]; через кілька днів під час зустрічі Івана із Нестором Сидорук: «дебелий, старшого віку, свіжоголений і стрижений, з худим, витягнутим лицем, у пасму-жистому одязі чоловічесько не дуже привітливого виразу» [6, с. 106]; несподівана зустріч брата і сестри через чверть століття: «такий, як і був, а пізнати годі, по ньому пройшли колонами роки, їх чоботи залишили сліди, він стоптаний, затоптаний, міцний кістяк, обтягнутий твердою обволокою, на двох міцних підпорах» [6, с. 119]. Улас Самчук змалював зовнішній вигляд літературного героя у конкретній ситуації, окреслив психічний стан героя, його переживання та почуття. Письменник за допомогою таких означень високий-чоловічесько-міцний кістяк впродовж двадцяти сторінок роману «Втеча від себе» розкрив внутрішній світ героя-українця на чужині в різних ситуаціях.

Українська людина, герой-українець, за доведенням У. Самчука, намагається визволитися від жорстокого руйнування тоталітарних систем: радянської системи та німецького нацизму, при цьому зберегти родинну, моральну, релігійну сутність людини. Вихід українця за межі національного простору не визначається Уласом Самчуком як «втеча від себе», а як історична необхідність самозбереження людини, особистості для повернення та здійснення своєї національної місії.

Таким чином, всі три томи трилогії «OST» – це твори глибокого естетично-мистецького та ідейно-філософського напрямку. В них художньо реалізував У. Самчук україноцентричні пошуки національної ідентичності – світоглядну і філософську позицію героя-українця.

Оскільки будь-який етап історико-літературного процесу може бути актуалізованим як база подальших філософсько-естетичних пошуків, то цілком закономірно, що і літературна спадщина Уласа Самчука потребує більшої уваги. Це зокрема стосується літературознавчих студій, що вимагають більш ґрунтовнішого вивчення художнього слова представників українського зарубіжжя.

Література:

1. Гром'як Р. Т. Орієнтації. Розмисли. Дискурси. 1997-2007 // Р. Т. Гром'як. – Тернопіль: Джура, 2007 – 368 с.
2. Комінярська І. М. Улас Самчук: alter ego і alter idem: [монографія] / І. М. Комінярська. – Житомир : Видавництво ПП «Рута», 2012. – 232 с.
3. Літературознавча енциклопедія: у двох томах / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. – Київ : ВЦ Академія, 2007. – Т. 2. – 624 с.
4. Мистецький Український Рух / [збірник літературно-мистецької проблематики]. – Мюнхен – Карльфельд, 1946. – Збірник І. – 109 с.
5. Самчук У. Дещо про себе // ВРФТ ІЛ. – Ф. 195. – Од. зб. 70. – Арк. 4.
6. Самчук Улас. OST : [трилогія]. Втеча від себе / У. Самчук. – Тернопіль : Джура, 2006. – Том 3. – 412 с.
7. Самчук Улас. Кулак. Месники. Віднайдений рай: [роман, оповідання, новели] / У. Самчук. – Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 2009. – 488 с.
8. Самчук Улас. OST: [трилогія]. Морозів хутір / У. Самчук. – Тернопіль : Джура, 2005. – Том 1. – 452 с.
9. Юнг Карл Г. Аналитическая философия / Юнг Карл Г. – СПб., 1994. – С. 55.